

Universitetet i Tartu
Det humanistiske og kunstfaglige fakultet
Institutt for fremmede språk og kulturer
Avdeling for skandinavistikk
Norsk språk og litteratur

«Er du overtroisk? Nei, jeg tenker logisk.»

En studie om ritualer og holdninger til overtro

Bacheloroppgave

Camilla Sandra Paas

Veileder: professor Per Daniel Sävborg

Medveileder: Antonina Kostina, MA

Tartu

2022

Forord

Jeg vil takke mine veiledere professor Per Daniel Sävborg og Antonina Kostina, for all hjelp og veiledning gjennom denne oppgaven. Deres støtte, god råd og kritikk var veldig verdifull!

Jeg vil også gi spesiell takk til lærerne og kurskameratene mine som ga meg motivasjon å kjempe videre.

Innholdsfortegnelse

Forord	1
1. Innledning	5
1.1 Tidligere forskning	6
2. Teori	8
2.1 Begrepene	8
2.1.1 Overtro	8
2.1.2 Personlig overtro	9
2.1.3 Kollektiv overtro	9
2.1.4 Folketro	10
2.2 Definisjoner av begrepet overtro	10
2.3 Hvorfor er man overtroisk?	12
2.4 Hvem påstås å være mest overtroisk?	13
2.5 Generell holdning til overtro	14
3. Metode	15
3.1 Spørreundersøkelse	15
3.1.1 Utforming av spørreskjemaet	15
3.1.2 Kvalitativ metode	16
3.2 Respondenter	17
3.3 Norske respondenter	17
3.3.1 Er du overtroisk?	18
3.3.2 Kjønn	18
3.3.3 Alder	19
3.3.4 Utdanningsnivå	19
3.4 Estiske respondenter	20
3.4.1 Er du overtroisk?	20
3.4.2 Alder	21
3.4.3 Utdanningsnivå	22

4. Analyse	24
4.1 Kategorisering av svarene	24
4.2 Norske respondenter	24
4.2.1 Holdninger	24
4.2.2 Positive holdninger	25
4.2.3 Negative holdninger	25
4.2.4 Nøytrale holdninger	26
4.2.5 Andre meninger	26
4.3 Hvilke lykkebringende ritualer har nordmenn?	26
4.3.1 Ritualer som ikke inneholder paranormale eller magiske elementer	27
4.3.2 Ritualer som inneholder paranormale eller magiske elementer	27
4.4 Hvilken overtro kjenner nordmenn til? Kjenner de til norsk overtro?	28
4.5 Estiske respondenter	30
4.5.1 Holdninger	30
4.5.2 Positive holdninger	30
4.5.3 Negative holdninger	30
4.5.4 Nøytrale holdninger	31
4.5.5 Andre meninger	31
4.6 Hvilke lykkebringende ritualer har estere?	31
4.6.1 Ritualer som ikke inneholder paranormale eller magiske elementer	31
4.6.2 Ritualer som inneholder paranormale eller magiske elementer	32
4.7 Hvilken overtro kjenner estere til? Kjenner de til estisk overtro?	32
4.8 Sammenligning av respondentene	34
4.9 Sammenligning av resultater med tidligere forskning	34
5. Diskusjon	36
6. Konklusjon	38
Litteraturliste	40
Resümee	42

«All men, however highly educated, retain some superstitious inkling.» (Wells, 1897)

1. Innledning

Folk har alltid vært fascinert med av hvordan vår verden fungerer, og selv ikke i dag kan alt forklares med vitenskap. Det er derfor folk pleide og fortsatt tror på ytre krefter. Krefter som kan endre resultatet av våre handlinger. Dette kalles overtro.

Før store prøver pleier jeg å legge bøkene mine under puten og tenke at det vil gi meg ekstra kunnskap neste dag. For meg har det alltid fungert! Men overtro gjelder ikke bare studenter, det gjelder folk fra alle land og kulturer. Så undersøkelsen min angår faktisk mange, ikke bare estere og nordmenn. Siden jeg selv har spesielle ritualer som bringer meg flaks i forskjellige situasjoner, ønsket jeg å vite mer, fra et akademisk perspektiv, om hva mennesker tror på og hvordan overtro påvirker dem daglig.

Da jeg begynte å skrive denne oppgaven, spurte jeg folk om de var overtroiske. Mesteparten av dem sa at de ikke var det, og at «*de tenker logisk*». Men da jeg spurte dem om de ville ha gått under en stige, begynte de å tvile på hva de tidligere hadde sagt. Jeg har tror at alle er litt overtroiske fra en tid til annen.

Dette emnet er ikke typisk for språkstudiene, det hører hjemme i folkloristikken, men jeg ønsker å studere de kulturelle forskjellene estere og nordmenn har med å bruke min kunnskap som jeg har lært i løpet av disse tre studieårene. Det hjelper å forstå hverandre bedre og å se hvilke endringer som har skjedd i ulike tidsperioder. Fortiden har blitt forsket litt mer på enn moderne tid, for eksempel ritualer og symboler i nordlige sagaer. Jeg tok relevant materiale fra dette og det forrige århundret fordi ellers ville arbeidet mitt blitt for langt. Derfor er det interessant å ta hensyn til nåtiden.

Det er viktig å forstå hva overtro er og hvor det kommer fra, men målet mitt med denne oppgaven er å forske hvis estere og nordmenn tenker likt når det kommer til daglige små overtroiske ritualer.

1.1 Tidligere forskning

Før jeg presenterer min data, vil jeg skrive om tidligere forskning. I 1944 laget Poul Bahnsen en landsomfattende undersøkelse og valgte et utsnitt av danske borgere for å se hvor mange av dem mente at de var overtroiske (Dansk Gallup Institut, 1944). I undersøkelsen fant de ut at 15% av danskene var overtroiske og mesteparten av disse, 15%, var kvinner og flere var over 35 år enn under. Det var flere københavnere og byborgere enn folk som bodde på landsbygden, i tillegg var det flere mennesker fra middelklassen enn arbeiderklassen. De ble spurt fire spørsmål, men spørsmålet som er viktig, og som jeg også brukte i mitt spørreskjema er: «*Tager De atter et bestemt klædningsstykke eller smykke eller lignende på i en vanskelig situation, hvis De mener, at det en gang har bragt Dem held?*» (Piø, 1973)

I 1953 gjorde Svensk-Gallup en undersøkelse hvor de oppdaget at 38% av svenskene brukte overtro med:

- 21% som spyttet når en svart katt krysset veien,
- 13% som banket under bordet,
- 11% som mente, at et knust speil varsler ulykke,
- 10% som mente, at det var farlig å gå under en stige osv, (Piø, 1973)

10 år senere laget Svenska Instittutet en annen undersøkelse med 1350 deltakere fra hele landet. Resultatene viste at 28% av alle voksne svenskene var overtroiske (Piø, 1973).

Amerikansk psykolog og forfatter Stuart A. Vyse (2014) nevner i sin bok «*The Psychology of Superstition*» at kvinner og personer som er over 30 år gammel er mer sannsynlig å være overtroiske og skeptiske. En amerikansk studie (Epstein, 1996) undersøkte tre aldersgrupper (9-12, 18-22 og 27-65) med disse uttalelser: «*I have at least one good-luck charm*» og «*I have at least one superstition.*» Med begge uttalelser var voksne som svarte *ja* det mest med 72% til det første og 63% til det andre setning. Jeg fikk inspirasjon fra denne studie å legge til et spørsmål til mitt spørreskjema om folks ritualer som gir dem flaks.

På skandinavistika har Terje Tilgar i 2007 skrevet om fuglenes betydning i norsk og estisk folketro, men å undersøke det generelle synet overtro med fokus på både nordmenn og estere har ennå ikke gjort.

Mitt hovedfokus vil være å forstå hvilken overtro angående flaks folk estere og nordmenn har. Jeg skal også spør hva folk synes om overtro og de overtroiske.

Min hypotese er at estere er mer overtroiske enn nordmenn. Analysens formål her er å studere
Analysens formål er å samle informasjon om estisk og norsk overtro, om folks ritualer og holdninger. Senere skal det sammenlignes med Piøs og Stuart A. Vyses forskning. Selvfølgelig kan jeg ikke trekke konklusjoner om alle estere og nordmenn, men på folk som svarte på min undersøkelse.

Spørsmålene som denne oppgaven skal svare på er:

- Hvem er mest overtroisk: ester eller nordmenn?
- Hva slags overtro har folk angående flaks?
- Hvilke holdninger har estere og nordmenn til overtro og til de overtroiske?
- I hvilken grad er resultatene mine lignende til forskningen gjort i Danmark, Sverige og USA?

Denne oppgaven består består av fire hovedkapitler: teori, metode, analyse og diskusjon. I det første kapitlet skal jeg forklare begrepet *overtro* i dybden. I det andre kapitlet skal jeg forklare hvilken metode jeg brukte for å samle informasjon og hvilken metode skal jeg bruke i analysen. I det tredje kapitlet skal jeg analysere resultatene fra undersøkelsen min. Oppgaven avsluttes med diskusjonen om hva jeg kunne ha gjort bedre og om hva som kan forsker videre i framtiden.

For å samle inn informasjonen som jeg analyser, har jeg brukt en spørreundersøkelse som begge estere og nordmenn skal svare på. Svarene skal bli analysert med kvalitativ metode som vil ta hensyn til folks personlige synspunkter og erfaringer om *overtro*.

2. Teori

Dette kapitlet gir oversikt over begrepet *overtro*: hva den betyr, overtros historie og ordets etymologi. Jeg skal også forklare hvilke typer overtro finnes, og hvordan (overtroiske) ritualer ikke bare er viktige for mennesker. Teoridelen viser hvor vi lærer om overtro og hvordan vi noen ganger ikke innrømmer at vi er overtroiske på grunn av samfunnets holdninger til den.

2.1 Begrepene

2.1.1 Overtro

Overtro har eksistert i årtusener, men det har ikke vært særlig hyggelig å kalle noen overtroisk. Overtroen har alltid blitt sammenlignet med fremmede religioner og verdenssyn, og ordet «overtroisk» ble mest brukt til å kalle noen som hadde en fremmed religion (Vyse, 2014).

Etymologien av ordet har endret seg over tid. Opprinnelsen av ordet kommer fra det greske ordet *deisidaimonia*, som hadde i utgangspunkt en mer positiv betydning, og ble brukt om et menneske som var beskrevet flittig og grundig i religiøse emner. Senere har ordet fått den negative betydningen som vi møter i moderne tid. Men det stammer fra det latinske ordet *superstitio* som ble oversatt fra gresk, med roten *stare* «å stå» og *super* «over». Noen forskere tolker det som *å stå over noe i ærefrykt* som kunne bety en gjenstand som har fått ufortjent mye makt. Med oversettelsen av det greske ordet til latinsk *superstitio*, kommer det engelske ordet *superstition*. Overtro har en fargerik fortid, og det er sannsynlig at overtroen også i framtiden alltid skal finnes med oss (Vyse, 2019).

Ifølge NAOB kommer den norske etymologien av *overtro* fra tysk. jf. tysk Aberglaube, sammensatt av aber *falsk, dårlig* og Glaube *tro, tiltro*; jf. også nederlandsk *overgeloof*.

Det finnes to typer av overtro: positive og negative (Vyse, 2019). Den positive bringer flaks og den negative bringer uflaks. I tillegg finnes det også personlig og kollektiv overtro (Vyse, 2019).

2.1.2 Personlig overtro

Personlige overtro læres ikke eller læres til andre, det er individets egen skapelse (Vyse, 2014). Dette betyr at en person skaper det overtroiske ritualet på egen hånd.

2.1.3 Kollektiv overtro

I tillegg til personlig overtro finnes det også *kollektiv overtro*. Det inneholder ritualer som folk deltar i sammen. For eksempel, i løpet av et bryllup kaster bruden buketten inn i gruppen av jenter for å vite hvem av dem som skal gifte seg neste gang eller bake en kake med en mandel i på nyttårsaften, og den som får skiven med mandel i skal ha en lykkelig neste år. *Ritual, like language, tool use, symbolism, and music, is one of the constituent elements in the mix of what it means to be human* (Stephenson, 2015).

Kulturelle opptegnelser viser at ritualer er kontinuerlige og har spredt seg vidt. Arkeologiske opptegnelsene tyder på at ritualer har vært med mennesker fra tidenes begynnelse. I tillegg viser de biologiske opptegnelsene at ritualer ikke bare er utbredt i menneskelig atferd, men også i dyreatferd og at det er en del av den evolusjonære prosessen, det kan etablere sosiale bånd og hierarkier (Stephenson, 2015).

Så ritualer er ikke bare viktige på personlig nivå, men også i større biologiske forstand.

Ritual is formative of who we are, and we variously experience the rites and ceremonies that cross our paths as uplifting or boring, exploitive or empowering, creative or moribund (Stephenson, 2015).

Når man tenker på ritualer, tenker vi på deres plass, kraft og potensial i samfunnet og i den private sfæren (Stephenson, 2015). Det vil si at vi holder rituell atferd som en viktig del av livet vårt, og vi setter pris på å gjøre ting sammen med andre.

2.1.4 Folketro

I Den Store norske leksikon (2009) sies det som følger om *overtro* og *folketro*:

Folketro er magiske og mytiske forestillinger og slutninger som ikke faller sammen med forestillingsverdenen i aksepterte religiøse samfunn, eller som faller utenfor etablert vitenskapelig erfaring. Tidligere kalte man dette gjerne for overtro, en betegnelse som kom i bruk i opplysningstiden og som hadde nedsettende betydning. Forskerne har prøvd å skille mellom tro og overtro, mellom magi og religion, uten at det har lyktes å finne kvalitative forskjeller. Folketroen kan manifestere seg i forestillinger, opplevelser, fortellinger (myter, legender og sagn) og skikker. I dette tradisjonskomplekset synes skikkene å være det mest konstante, mens forestillingene endrer seg for å kunne tilpasses en ny situasjon.» (Alver, 2009)

Så denne definisjonen viser litt om forskjellen mellom *overtro* og *folketro*. Den første er en tro på at man kan endre fremtiden med å gjøre en spesiell ritual, og den andre handler mer om gamle mystiske vesener og fortellinger.

I denne oppgaven vil jeg bruke ordet *overtro* i stedet for *folketro* fordi folk kan assosiere det med eldre tradisjoner eller tider, men *overtro* har en nyere betydning, selv om den er litt negativ.

En annen grunn jeg valgte et ord med lignende eller det samme konnotasjon var at å ha dem på samme nivå. Når man sammenligner *overtro* med det engelske *superstition*, har de begge prefikset *super-/over-* ved å bruke superlativ å gi et visst bilde av noe større tro.

På estisk heter det *ebausk* som ikke kan oversettes direkte til norsk. Etter min mening høres *folketro* litt gammeldags ut fordi når jeg tenker på den estiske tilsvarende *rahvausk*, tenker jeg på gamle guder og ritualer. For å ikke gjøre ting mer komplisert, velger jeg kun å bruke begrepet *overtro*. Jeg bruker også begrepet *overtro* fordi jeg forsker folks ritualer og holdninger angående overtroisk tro, ikke folkhistorier i dybden som et konsept.

2.2 Definisjoner av begrepet *overtro*

Det er nødvendig å forklare hva menes med begrepet *overtro* fordi folk generelt kan ha forskjellige ideer eller oppfatninger om det.

Det finnes mange definisjoner av ordet *overtro* i forskjellige ordbøkene. I denne delen skal jeg vise hvilke definisjoner har de engelske og de norske ordbøkene:

Cambridge ordbok definerer «overtro» som «*Belief that is not based on human reason or scientific knowledge, but is connected with old ideas about magic, etc.*» (Walter, 2007) Det er litt urettferdig å si at det ikke finnes noen menneskelig fornuft eller vitenskapelig kunnskap av troen. Den kan definitivt forklares med vitenskap.

Psykolog og forsker Stuart A. Vyses (2014) forklaring «*Superstition as the subset of paranormal beliefs that are pragmatic: used to bring about good luck or avoid bad.*»

Britannica ordbok definerer den slik: «*Superstition: a belief or way of behaving that is based on fear of the unknown and faith in magic or luck: a belief that certain events or things will bring good or bad luck.*»

Fordi det finnes så mange definisjoner, skal jeg bruke den sistnevnte definisjonen i oppgaven min, fordi jeg synes at denne er mest nøytral sammenlignet med de nevnte før. Det må være den mest nøytrale definisjonen på grunn av at jeg prøver å være objektiv og ikke endre resultatene av undersøkelsen min ved å bruke en definisjon som i hovedsak er negativ.

Det norske akademis ordbok (NAOB) definerer *overtro* som «*Tro på overnaturlige makter (vesener, ting) i strid med den herskende religiøse eller vitenskapelige oppfatning (særlig som levning fra tidligere tiders tro)*». Men NAOB har også en annen definisjon som er «*altfor stor tillit; naiv, blind tro.*» Man kan se her at det finnes en viss mening eller oppfatning med «*naiv, blind tro*», og jeg ønsker ikke å ha denne definisjonen her på grunn av de negative adjektiver.

2.3 Hvorfor er man overtroisk?

For det første, overføres overtro ofte fra foreldre til barn, fordi skepsis kommer med alder og barn stoler på hva sine foreldrene gjør og sier. På skolen lærer barn også hverandre ulike typer av overtro. Barn kan utvikle sine egne personlige overtro som er spesiell til dem, For eksempel å ha en ed som skal skape et sterkere sosialt bånd mellom dem (Vyse, 2014). Dette betyr at det er mange steder og situasjoner der folk lærer om overtro fra andre eller skaper sin overtro selv (Vyse, 2014).

Man vil ha kontroll i et stressende situasjon, og en viss ritual gir følelse av den. *Many superstitions emerge when there is time to fill* (Vyse, 2019). Det vil si at folk har tid før de må gjøre noe stressende og så er det perfekt tid til å utføre ritualet deres for å få følelsen av tapperhet. For eksempel før en eksamen, eller et jobbintervju. Overtro er også veldig populær blant folk som driver med idrett. Det sies at hver fjerde av fem profesjonelle idrettsutøvere har minst ett overtroisk ritual de gjør før konkurranser (Dagnall and Drinkwater, 2018). Man er redd, og vil sikre seg et godt resultat. *So, at least for superstitious rituals, we have evidence that they can improve performance in a skilled activity. But the research suggests that it is the ritual — not the superstition — that does the work. Nonetheless, if a superstitious ritual works, it is likely to be repeated* (Vyse, 2019).

Det kan også sies at folk har vært mer overtroisk under kriger og økonomiske kriser fordi det har gitt dem trygghet i de tøffe periodene. Ritualer senker angst- og stressnivået (Dagnall and Drinkwater, 2018).

Det finnes også en av de negative sidene ved overtro som er at noen ganger kan det få folk til å ta irrasjonelle beslutninger og tro på skjebnen i stedet for å ta klare avgjørelser (Dagnall and Drinkwater, 2018). For eksempel er folk ikke så nøye med pengene sine når de spiller på kasino. Noen ganger vil man heller ta sjansen på å vinne penger.

Denne avvisningen av magisk tenking at man innrømmer å ikke være overtroisk kan komme fra samfunnets holdning til overtro. Ifølge Vyse (2019) er mye av overtro personlig. Man skaper sine

overtroiske ritualer vanligvis selv, og man forteller andre ikke om dem. Selv om man ofte forstår at overtro er irrasjonell, utfører man fortsatt sine ritualer (Vyse, 2019).

"In the case of superstition, American psychologist Jane Risen has suggested a theory based on the idea that we have two mental processing systems, a quick-acting intuitive system and a more deliberative rational system. According to Risen, when thinking about a superstition, our intuitive mind often wants to go along with it, but our rational side wants to correct our intuitions and move us to reject magical thinking. However, people often acquiesce to their intuitive brain and, following Foreman's lead, give in to superstition" (Vyse, 2019).

2.4 Hvem påstås å være mest overtroisk?

Ifølge forskeren Stuart A. Vyse (2014) er skuespillere, idrettsutøvere, gamblere, gruvearbeidere, sjømenn og studenter som tar eksamen sosiale eller yrkesmessige undergrupper som inneholder mest overtroisk folk (Vyse, 2014).

Overtroisk menneske har ifølge Vyse (2014) følgende egenskaper:

- ei kvinne;
- lavere utdannet, men tilhører mest sannsynlig til akademisk felt som kunst, humaniora eller lærerutdanning;
- intuitiv resonnementstil, høyt angstnivå og frykt for døden;
- lavere mestringstro og ekstern (i stedet for intern) kontrollplassering.

Det finnes mange egenskapene mer.

Vyse (2014) mener med eksterne kontrollplassering at en person stoler mer på omstendigheter utenfra enn sine egne evner og makt til å overvinne de vanskelige situasjonene.

(Richard Wiseman og Caroline Watt er Britiske psykologer og forfattere av *Measuring Superstitious Belief: Why Lucky Charms Matter*)

Wiseman and Watt found evidence that people endorse positive superstitions more than negative ones, but they also found that the typical gender difference—women being more superstitious than men—was especially true for positive superstitions and almost disappeared for negative ones. Another consistent trend shows that younger adults tend to be more superstitious than older people. (Vyse, 2019)

Så i utgangspunktet betyr dette sitatet at kvinner har mer positiv overtro, og menn fokuserer mer på den negative overtroen. Han sier også at yngre mennesker har en tendens til å være mer overtroiske. Jeg tror at dette kan være fordi yngre mennesker har flere situasjoner der de må bevise seg selv, for eksempel eksamener eller konkurranser.

2.5 Generell holdning til overtro

Det finnes mange forskjellige meninger om overtro.

Mange tror at overtroiske mennesker er mindre intelligente og mindre dannede, men dette er ikke alltid sant. For eksempel er studenter en veldig overtroisk gruppe, selv om man kunne ha trodd at studentene skulle være mer skeptiske (Vyse, 2014).

Vyse (2014) mener her at i henhold til troen på at personer med høyere utdanning er smartere og mindre utsatt for irrasjonelle tro som overtro.

Noen mennesker bryr seg ikke om noens tro og noen har overtro for enhver anledning. Jeg tror at dette gjør samfunnet vårt enda mer fargerik.

Når jeg snakket med vennene mine, var deres meninger om overtro positive. Også de har noen ritualer som meg. For eksempel, alltid pleide vi å krysse fingrene for hverandre før tester, og vi tenkte at det var et godt tegn å se tilfeldige ting formet som hjerter. Et tegn fra våre forfedre at de passer på oss.

3. Metode

I dette kapitlet beskriver jeg hvilken metode jeg brukte til å få resultatene mine og hvorfor brukte jeg akkurat denne typen metode. Jeg skal også forklare hvordan utformet jeg spørreskjemaet mitt, hvilken type spørsmål la jeg til og hvordan den ble distribuert.

3.1 Spørreundersøkelse

Siden jeg ville få vite om holdninger folk har til begrepet *overtro*, og om de synes at de er overtroiske samt hva folk oppfatter som *overtro*, valgte jeg å utføre en spørreundersøkelse. Jeg bestemte meg for å gjøre det i stil av en spørreundersøkelse i stedet for et intervju fordi jeg ville få flere svar, folk ville føle seg mer komfortable med å skrive om sin egen tro og det ville vært anonymt.

Jeg leste i en nettbasert lærebok for samfunnsvitenskapelige datainnsamling og analysemetoder og verktøy om hvordan man, ifølge Mai Beilmann (2020), lager et godt spørreskjema. Så bestemte jeg verktøyet - Google Forms. Det er nemlig enkelt å lage spørreskjemaer der. Det var også viktig for meg at folk ikke skulle bruke mer tid enn de trengte på å fullføre spørreskjemaet. Dette ville være behagelig for dem.

3.1.1 Utforming av spørreskjemaet

Jeg laget et spørreskjema med åtte spørsmål om bakgrunn, meninger om overtro og hvilken overtro folk kjenner til. Først laget jeg spørreskjemaet på estisk, og så oversatt jeg det til norsk. For at estere og nordmenn skulle forstå innholdet likt på begge språkene, ba jeg om redigeringshjelp fra lærerne og veilederne mine.

I begynnelsen av spørreskjemaet forklarte jeg hva *overtro* er for noe, så at respondentene skulle forstå hva jeg spør om. For det brukte jeg Stuart A. Vyses forklaring «*Superstition as the subset of paranormal beliefs that are pragmatic: used to bring about good luck or avoid bad.*» Det er kort og konkret.

Så spurte jeg litt mer om den som svarer, og deretter om overtroen folk kjenner til og hvordan de forholder seg til overtroiske mennesker. For folks tillit bestemte jeg å gjøre spørreskjemaet anonymt.

Spørsmål som jeg stilte:

1. Hva er ditt kjønn?
2. Hvor gammel er du?
3. Hva er ditt siste fullførte utdanningsnivå?
4. Arbeider du eller studerer du? (På hvilket fag?)
5. Er du overtroisk?
6. Har du lykkebringende ritualer? (Hvilke? For eksempel: bruker du spesielle klær for å oppnå bedre resultat ved skoleopptak eller i løpet av et jobbintervju?)
7. Hvilken overtro kjenner du til? (Kjenner du til norsk/estisk overtro?)
8. Hva er dine holdninger til overtro og til overtroiske?

Jeg valgte disse spørsmålene for å finne ut hva slags bakgrunn informantene har. Finnes det noen likheter mellom bestemte aldersgrupper, utdanningsnivå eller yrker?

Det finnes både åpne og lukkede spørsmål, så det er mulig å få litt statistikk på begge grupper, de overtroiske og de som er ikke. Sju av spørsmålene var obligatoriske. Det sjettede spørsmålet kunne man ha ubesvart. Så hvis man ikke var overtroisk, var det umulig å svare *ja*. Det var mulig å svare på alle andre spørsmål selv om man ikke var overtroisk. For å unngå misforståelser og for at folk skulle forstå hva jeg mente, la jeg til en litt lengre forklaring til spørsmål nummer 6.

3.1.2 Kvalitativ metode

Innsamlede materialet skal jeg analysere ved å bruke kvalitativ metode. Kvalitative metoder brukes ved innsamling og analyse av kvalitative data som er i form av tekst, i motsetning til kvantitative data som primært forsker tall (Grønmo, 2009). Videre sier Grønmo (2009) at

hensikten med kvalitative studier er gjerne å oppnå dybdekunnskap og helhetlig forståelse av spesifikke kontekster, eller å utvikle begreper, kategorier og typologier.

I min undersøkelse ligger fokuset på *overtro*. Den kvalitative metoden er best å bruke i dette tilfellet fordi jeg forsker på folks egne erfaringer og oppfatninger i forhold til overtro. Hva folk synes om overtro og de overtroiske? Hvilke ritualer kjenner de til og gjør?

3.2 Respondenter

Spørreskjemaet mitt delte jeg i april av 2022 i to Facebook grupper: *UiA - Universitetet i Agder* og *Eestlased Norras* samt min egen profil på Facebook. Respondentene hadde 18 dager til å svare.

Jeg valgte disse gruppene fordi det finnes veldig mange aktive folk der som jeg trodde ville være interessert i å svare på spørsmålene mine.. En annen grunn til jeg valgte *Eestlased Norras* gruppen var fordi de kanskje kjenner både estisk og norsk overtro siden mange i denne gruppen har bodd i Norge og kanskje har hørt om norsk spesifikk overtro.

Fordi jeg allerede har fått over 69 svar på det estiske og 70 på det norske spørreskjemaet så har jeg lukket disse. Jeg ønsket å få omtrent like mange svar på begge spørreskjema, og i slutten av april ville jeg begynne å analysere data som jeg fikk.

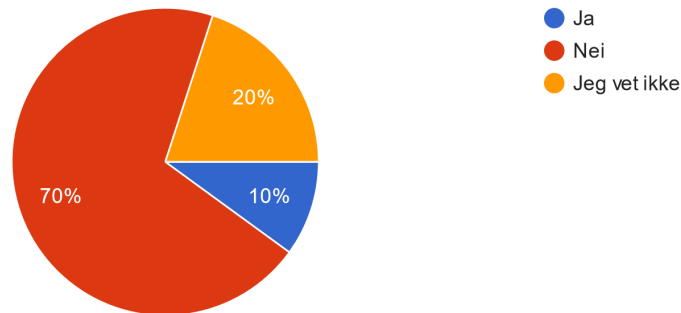
3.3 Norske respondenter

I dette kapitlet skal jeg forklare statistikken om nordmenn som svarte på spørsmålene mine.

3.3.1 Er du overtroisk?

Er du overtroisk?

70 responses

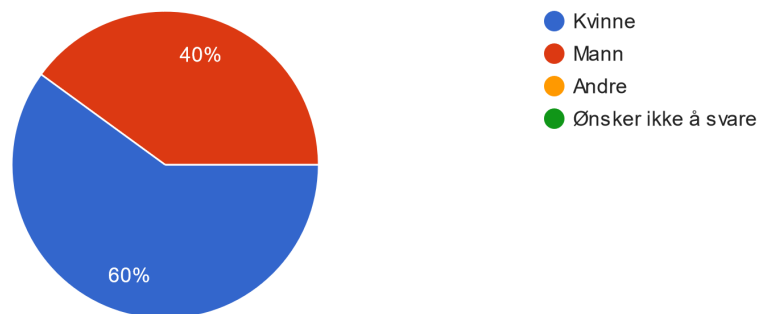

70 nordmenn svarte på mitt spørreskjema. Sju (10%) av disse 70 nordmenn sa at de var overtroiske. 14 (20%) av dem sa at de vet ikke om de er overtroiske eller ikke og 49 (70%) personer sa at de ikke er overtroiske.

3.3.2 Kjønn

Hva er ditt kjønn?

70 responses

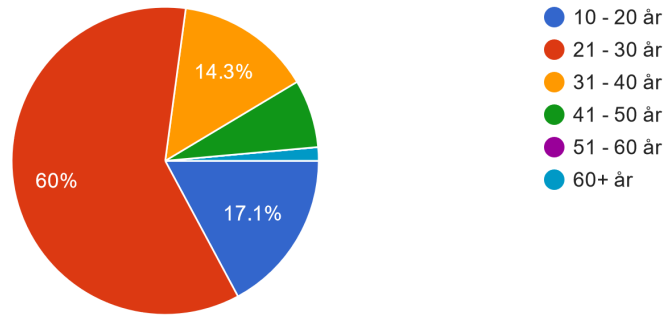

De fleste av respondentene var kvinner med 42 (60%) kvinner og 28 (40%) menn som svarte. Det er bare sju personer av alle respondentene som sier at de er overtroiske, hvorav tre er kvinner og fire er menn.

3.3.3 Alder

Hvor gammel er du?

70 responses

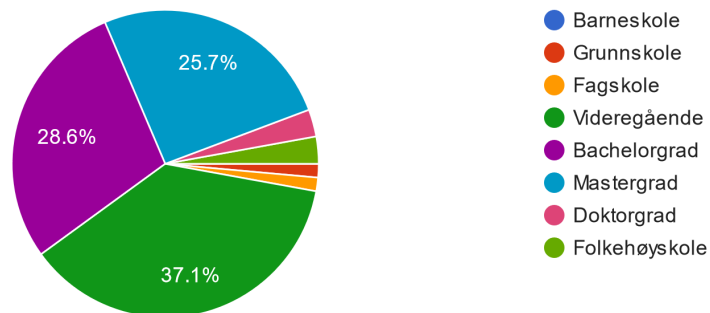

De tre kvinnene som mente de var overtroiske, var alle i aldersgruppe 21-30, mens de fire mennene hadde en større aldersvariasjon med en mann fra 10-20, to menn fra 21-30 og en mann 31-40 års aldersgruppe.

3.3.4 Utdanningsnivå

Hva er ditt siste fullførte utdanningsnivå?

70 responses

De tre kvinnene som var overtroiske markerte videregående, bachelor- og mastergrad som siste fullførte utdanningsnivå. En av dem studerer økonomi, den andre studerer for å bli lærer, og den tredje arbeider i helse- og sosialfag.

To av fire menn skrev videregående som siste fullførte utdanningsnivå, men de to andre hadde enten fagskole diplom eller bachelorgrad. En av dem jobber som ingeniør, den andre studerer norsk filologi, den tredje jobber i barnevern, og den fjerde jobber som skadedyrbekjemper.

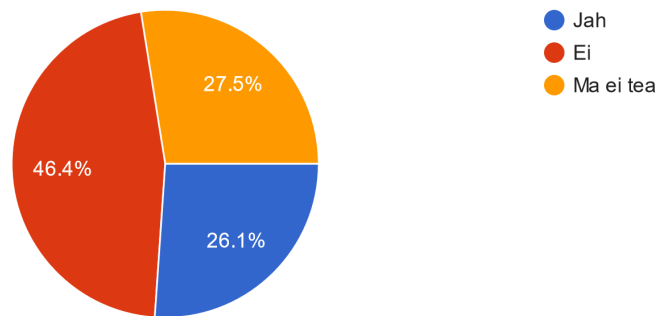
3.4 Estiske respondenter

Samme spørsmålene ble stilt til de estiske informanter, og her også skal jeg forklare statistikken.

3.4.1 Er du overtroisk?

Kas sa oled ebausklik?

69 responses

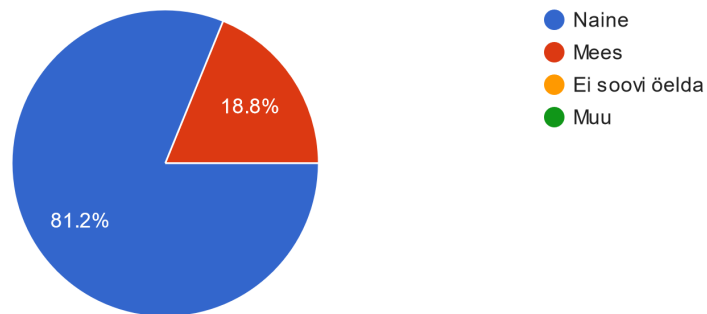

Av 69 estere som svarte på mitt spørreskjema, mente 18 (26.1%) personer at de var overtroiske. Nesten det samme mengde (27,5%) eller 19 personer svarte at de vet ikke om de er overtroiske eller ikke. 32 mennesker (46,4%) mente at de definitivt ikke er overtroiske.

3.4.2 Kjønn

Sugu

69 responses

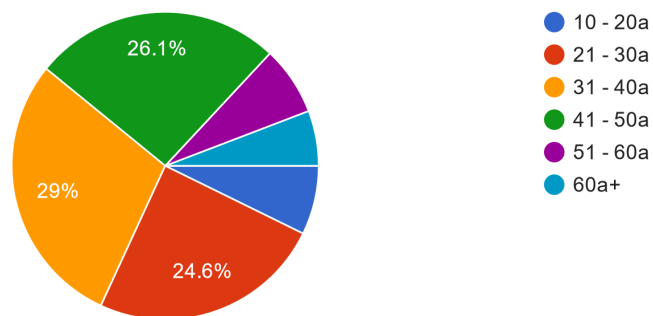
I den estiske delen deltok også kvinner mer enn menn. 56 (81,2%) kvinner og 13 (18,8%) menn svarte.

Av disse 18 som sa at de var overtroiske, var 14 kvinner og fire menn. Det betyr at estiske kvinner er mer sannsynlig overtroiske enn estiske menn.

3.4.3 Alder

Vanus

69 responses

De mest populære aldersgruppene der det ble tatt hensyn til både de ikke-overtroiske og de overtroiske sammen var 21-50 år.

De fire mennene som var overtroiske tilhørte til disse aldersgruppene: 10-20 og 41-50 år. To av dem var 10-20 år gammel, og de to andre tilhørte i 41-50 år aldersgruppe.

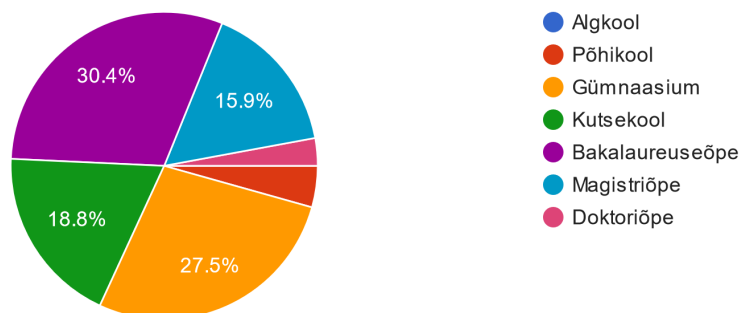
De 14 kvinnene som var overtroiske tilhørte aldersgruppene: 10-60 år. Én var 10-20 år, to var 21-30 år, tre var 31-40 år, fem var 41-50 år og tre var 51-60 år.

Det vil si at den mest populære overtroisk aldersgruppen var 41-50 år.

3.4.5 Utdanningsnivå

Mis on sinu viimane lõpetatud haridustase?

69 responses

De fire mennene som mente de var overtroiske, hadde ulike utdanningsnivåer, så er det vanskelig å finne en fellesnevner. De utdanningsnivåer som var representert var: *grunnskole*, *videregående*, *fagskole* og *bachelorgrad*.

Men ut av disse 14 overtroiske kvinner var det mest populært å ha mastergrad som siste fullførte utdanningsnivå. Det vil si at kvinner med høyere utdanning er mer sannsynlig å være overtroiske. Men jeg hadde ikke nok informanter til å si noe definitivt. Dette må undersøkes videre.

Utdanningsnivåer som var representert var: *grunnskole* (en person), *videregående* (to personer), *fagskole* (to personer), *bachelorgrad* (tre personer), *mastergrad* (fem personer) og *doktorgrad* (en person).

Estere som sa at de jobbet innenfor følgende felt: ledelse, undervisning, ingeniør, IT og kommunikasjon, produksjon eller catering. To respondenter var studenter i enten språk eller turisme, og tre sa at de verken jobber eller studerer.

4. Analyse

I dette kapitlet skal jeg vise frem og analysere hva respondentene ga som svar.

Analysen er delt i tre deler: 1) den norske delen 2) den estiske delen 3) sammenligning.

4.1 Kategorisering av svarene

Etter å ha samlet inn responsene, kategoriserte jeg svarene i fire grupper:

- 1) *positive holdninger*,
- 2) *negative holdninger*,
- 3) *nøytrale holdninger*,
- 4) alle svar som ikke passer til noen av kategoriene nevnte før.

I den første gruppen satte jeg alle svarene der folk selv mente at de var overtroiske eller/og hadde respekt for dem som var overtroiske.

I den tredje gruppen var det respondenter som kritiserte overtroiske folk eller/og trodde at overtro ikke eksisterer eller viste motstand mot at fenomenet i det hele tatt eksisterer. For eksempel: «*Noe utenfor normen, det er dumt osv*».

I den andre gruppen kategoriserte jeg folk som svarte at de hadde *nøytrale* holdninger og/eller aksepterte at alle har sin egen tro som ikke angår informanten. Hit plasserte jeg også svarene som «*Jeg bryr meg ikke, hver sin lyst og tenker folk må få lov til å gjøre det de vil*».

I den fjerde gruppen satte jeg alle svarene som enten ikke ga meg noen informasjon eller hadde ikke tanker om overtro og overtroiske mennesker. Svar med ett ord svar *osv*.

4.2 Norske respondenter

Her skal jeg snakke om hvilke holdninger og ritualer de norske respondentene hadde. Jeg skal også vise hvilke (norske) overtro de kjenner til.

4.2.1 Holdninger

14 respondenter hadde *positive*, 18 hadde *negative*, 22 hadde *nøytrale* holdninger til overtro og overtroiske mennesker. 16 av svarene kunne ikke kategoriseres.

4.2.2 Positive holdninger

Her er noen *positive* kommentarer som folk skrev:

«Helt normale»,

«Tror ikke på overtro selv, men har respekt for dem som gjør det. Kan alltid være en positiv ting å ha noe å tro på.»,

I den andre kommentaren er det positivt betryggende at det er fint å tro på noe. Den viktigste delen av denne setningen er *«..men har respekt for dem som gjør det.»* fordi den viser viljen til å akseptere at ikke alle må ha samme tro.

«Synes det er veldig fascinerende at folk kan finne trygghet i «små ritualer». Gjør det selv «sånn i tilfellet», selv om jeg egt tror det ikke gjør noen forskjell. Tenker det er ingen skade i det så lenge det ikke går ut over andre (både fysisk og psykisk)».

I denne uttalelsen kan man se at personen generelt sett har en positiv tenkning om overtro, men hun er klar over farene (fysisk og psykisk) som kan komme med overtroiske ritualer. For eksempel, den obsessiv oppførselen som kommer når man ikke finner et firkløver før en eksamen, så begynner man febrilsk lete etter den, og det er ikke bra for psykisk helse.

4.2.3 Negative holdninger

I de *negative* holdninger mente folk at det var bare tull eller dumt å tro på overtro. En informant sa at hun har en relativ negativ holdning, og at av og til er det interessant å lure på hva folk lar styre livene sine over.

En annen informant mente for eksempel at det var uansvarlig og ignorant å tro på overtro:

«Jeg liker det ikke i det hele tatt egentlig. Jeg føler at det begrenser hvordan du lever livet, og begrenser den lykkeligheten man kunne følt. Det blir vanskeligere å sette pris på ting bare fordi de er, og man kan ofte ende opp med å lete etter ting som gir deg lykke eller ulykke i stedet for å bare leve livet og ta ting som det kommer.»

Den siste setningen viser også bekymringen for en person som har obsessiv oppførsel og ikke kan slappe av før visse ritualer er oppfylt.

4.2.4 Nøytrale holdninger

Nøytrale svar i spørreskjemaet:

«Synes overtro er helt greit til et visst nivå. Når noen begynner å leve livet sitt basert på kun overtro, synes jeg det blir litt for mye.»

«Lærte om det på skolen, tenkte at det var ganske usannsynlig at det skulle være korrelasjoner mellom slikt. I dag påvirker det meg minimalt. Har ingen spesielle holdninger til folk som tror på det, eller har andre ritualer. Så lenge de får selvtillit eller lignende så skader det vel ingen at de tror slikt kan bringe dem lykke eller lignende.»

En av respondentene skrev at han er *svært nøytral, men temaet virker skremmende*. Med denne kommentaren kan man se at for noen verker overtro til å være noe skummelt, men jeg kan bare teoretisere at han mener de negative konsekvensene av overtro som er nevnte før.

Basert på svarene jeg fikk, ser nordmenn til å mene at ingen vil at andre skal presse noe på dem.

4.2.5 Andre meninger

«Jeg ser ikke på meg som en overtroisk person, men jeg er likevel ekstremt nøye med å f.eks. aldri åpne en paraply innendørs. Det å vente til jeg er utendørs har bare blitt en del av mine faste rutiner. Jeg reagerer hvis andre åpner den inne, da pleier jeg ofte å si at det kan bety ulykke.»

Det er uklart hvorfor denne personen hevder å ikke være overtroisk, men fortsatt har ett klart overtroisk ritual. Jeg tror dette kan komme på grunn av den negative overtroiske stereotypen samfunnet frykter.

4.3 Hvilke lykkebringende ritualer har nordmenn?

Dette spørsmålet var åpent fordi jeg ville få så mange svar som mulig. Jeg brukte ikke ordet *overtro* fordi jeg følte at det ville ha begrenset svaretall og at folk kunne føle seg mer komfortabelt når de svarte på undersøkelsen min.

Lykkebringende ritualene som ble nevnt kategoriserte jeg i to grupper:

1) Ritualer som **ikke** inneholder paranormale eller magiske elementer.

2) Ritualer som **inneholder** paranormale eller magiske elementer og på grunn av det kan kategoriseres som overtro.

4.3.1 Ritualer som ikke inneholder paranormale eller magiske elementer

I den første gruppen var disse svarene:

- 1) Å gå til massør, eller trene
- 2) Å kle seg selv med noe passende
- 3) Å *hype* seg selv
- 4) Å rydde opp for å bli frisk igjen kortere
- 5) Å ikke spise frokost før eksamen

Disse svarene beskriver heller hvordan man kommer i godt og selvsikkert humør med hverdagsritualer uten å gi det et magisk preg.

4.3.2 Ritualer som inneholder paranormale eller magiske elementer

Her finnes det to typer av overtro: kollektiv og personlig overtro. Kollektiv overtro skjer når mange personer gjør den samme ritualen, for eksempel å banke på bordet så at det ikke skal skje noe vondt, og personlig overtro skjer når det er få eller bare én person som utfører et ritual (Vyse, 2019).

A) Kollektiv overtro

- 1) Å banke i bordet
- 2) Å sparke tre ganger i hver av stolpene i målet før kamp startet
- 3) Å alltid ha klokken sin på nesten alltid, etter faren sin
- 4) Å bruke en gammel ring (eller et annet smykke) de dagene man vil at alt skal gå bra
- 5) Å ha en rosenkrans i ryggsekken
- 6) Å se etter hegre på vei til jobb som et lykketegn
- 7) Å ha lykkeklær på seg
- 8) Å ha et lykketall
- 9) Å korse seg før flyet tar av

Jeg anser disse som overtroiske ritualer fordi de fokuserer på ytre magiske krefter for å gi dem positivitet og trygghet før en stressende situasjon. De har tro på at et ting kan ha spesielle krefter for å hjelpe dem å få flaks.

B) Personlig overtro

Noen av svarene var personlige som for eksempel å ha på seg farens klokke, eller å bruke en gammel ring. De er personlige fordi det involverer en spesiell type av smykke eller fysisk objekt som gir lykke til et spesifikt menneske.

De andre er mer ukonkrete, for eksempel syvende, og åttende punkt. Fra svarene kommer det ikke ut om man mener et spesifikt internasjonalt lykketall, som for eksempel 7, eller om har et eget lykketall.

Det ser ut til å være at å se hegre på vei til jobb, som et lykketegn, kan være et personlig ritual. Hegre er også en del av tro hos indianere, kelter og kristne. Ifølge kristendommen for eksempel er hegre et tegn på lykke og langt liv (Clifford, 2021).

4.4 Hvilken overtro kjenner nordmenn til? Kjenner de til norsk overtro?

Sammenlignet med det siste spørsmålet finnes her mer svar (39 forskjellige eksempel på overtro).

De mest populære uttrykk for overtro var:

- 1) En svart katt som går over veien (13 svar)
- 2) Ikke gå under en stige (11 svar)
- 3) Knust speil (11 svar)
- 4) Astrologi (8 svar)
- 5) Bank i bordet (5 svar)

Det mest populære svaret er om svarte katten. Ikke gå under en stige var også nevnt, men det var på femte plassen. Astrologi er et bredere emne her enn den spesifikke overtroen som er nevnt her fordi den inneholder mer enn én type overtro.

«Troen på stjernernes indflydelse på menneskene er lærd overtro. Troen på at hvert menneske har sin stjerne er derimod folkeovertro, der er inspireret af denne lærde overtro, og det er troen på at ønsker tænkt ved stjernes kud går i opfyldelse også.»(Piø, 1973)

Norsk overtro som var nevnte:

- 1) Troll, Tor, Odin, Pesta, nøkken, nissen (som mystiske skapninger)
- 2) Nissen spiser grøt låven til jul
- 3) Åsatro
- 4) Samisk tro

Det første svaret er knyttet til Den eldre Edda hvor mytene av guder som Tor og Odin finnes (Nordbø, 2019). Nissen har også en langt historie:

«Man gjorde derfor klokt i å holde seg til venns med dem. Det var viktig å sette ut julegrøt med smørøye til nissen på låven julaften. Da ville han hjelpe til med arbeidet på gården i det kommende året. Hvis han ikke fikk den oppvartningen han hadde krav på, kunne han stille i stand mye bråk.» (Stovner, 2009)

Åsatro er en ny bevegelse som har fått inspirasjon fra de norrøne tidene (Aker and Winje, 2013). Så er Odin og Tor en del av denne moderne troen. Det betyr at de er knyttet sammen så regner jeg at de begge er fortsatt en del av overtro. Det finnes mange ritualer om dem som kan bringe en person flaks.

«Den gamle samiske religionen var sjamanistisk, det vil si at sjamanen, noaiden, hadde en sentral posisjon som forbindelsesledd mellom menneskene og gudene eller ånde verdenen. Ved hjelp av sin goavddis (sjaman tromme eller rune bomme), en tromme med påmalte tegninger, kunne han spå om fremtidig jaktlykke, om folkenes ve og vel, og på en måte fungere som åndelig leder.» (Gaski, 2013)

Så regner jeg både åsatro og samisk religion som overtro på grunn av at jeg bruker The Britannica Dictionary definisjon «*Superstition: a belief or way of behaving that is based on fear of the unknown and faith in magic or luck : a belief that certain events or things will bring good or bad luck.*» Selv om religion og overtro kan virke som to forskjellige ting, er de veldig like i prinsippet med tro og utføre magiske ritualer. Derfor regner jeg disse to her å være en del av overtroisk tenkning.

4.5 Estiske respondenter

Til sammen svarte på det estiske spørreskjemaet 69 personer. Her skal jeg forklare hva de sa og hva kan man si om det.

4.5.1 Holdninger

Med 69 svar fra estere fant jeg ut at 16 av dem hadde en viss *positiv* holdning, 9 hadde en *negativ*, 27 hadde en *nøytral* holdning, og svarene av 17 respondenter kunne ikke kategoriseres.

4.5.2 Positive holdninger

De 16 som hadde en *positiv* erfaring med overtro skrev at det var *motiverende* å være overtroisk, det kan gi bedre resultater i livet. En deltaker skrev at å ha overtro hjelper å holde seg rolig i engstelige situasjoner, og det gir høyere selvtillit. Denne holdningen korrelerer med det som har tidligere funnet ut: mennesker vil ha kontroll over situasjoner, og overtro hjelper dem i situasjoner hvor man ikke har sikker kontroll (Vyse, 2014).

En av informantene skrev: «*Ei halvusta. Olen ise ka pigem ebausklik niiet suhtun pigem positiivsel.*» På norsk: «*Jeg forakter ikke. Jeg er også ganske overtroisk, så holdningen min til overtro er ganske positiv.*»

4.5.3 Negative holdninger

9 personer hadde en *negativ* holdning til overtro. En av informantene synes at det finnes korrelasjon mellom overtro og schizofreni, selv om forskjellige forskere har etablert at det ikke er noen sammenheng mellom disse to (Vyse, 2014). Jeg synes denne uttalelsen viser hvordan noen prøver å forklare overtroen eller andres ritualer som et fenomen, og kanskje gir det bedre mening for dem hvis de gjør så.

Andre mener at vi må ta livet med et konkret og logisk sinn. Ja, det er sant at noen former overtro er irrasjonelle, men på samme tid er andre ikke det (Vyse, 2014).

4.5.4 Nøytrale holdninger

Det vil si at deltakere i min studie for det meste var *nøytrale* og la andre mennesker tro på hva de selv ville, selv om overtro kanskje i deres mening ikke eksisterer. En av informantene skrev slik:

«Igaiiks usub seda mis ta tahab. St pole ju vahet kas see on «päris» usk või «ebausk». Mis iganes aitab teda tema elus ☺» På norsk: *«Alle kan tro på hva de vil. Det vil si at det ikke spiller noen rolle om det er «ekte» tro eller «overtro». Uansett hva som hjelper en i ens liv :)»*

Noen av informantene skrev at det er greit å være overtroisk hvis man ikke presser sin tro på andre.

4.5.5 Andre meninger

I den fjerde gruppen finnes det kontroversielle meninger. Én av respondentene sa: *«Olen neist üile saanud kui sain kristlaseks»* Hun sa at hun ikke var overtroisk lenger da hun ble kristen. Kristendommen (og andre religioner) har lignende ritualer og tro som overtro. For eksempel å tro på noen ytre krefter, som Gud. Men med overtro kan man tro at det å se en regnbue bringer flaks. Disse inneholder begge et nøkkelement: *tro*. Hun snakker om overtro som noe å overvinne. Her kan man se noen menneskers holdning på overtro, og hvordan de har forklart det for seg selv. Jeg kategoriserte hennes svar som andre meninger fordi hun forklarte ikke om det var en god eller en dårlig ting at hun overvant og ble kristen.

En annen skrev: *«Usun, et pigem on juhuslik kokkusattumus kui miskit halba juhtub.»* I utgangspunktet sier hun at det er mer en tilfeldighet (snarere enn overtro) hvis noe vondt skjer. Den viser hennes synspunkt om at hun ikke legger noen magisk mening bak dårlige ting som skjer. Ting skjer bare tilfeldig, og det er ingen konkret årsak bak det.

4.6 Hvilke lykkebringende ritualer har estere?

Også har estere to typer av lykkebringende ritualer som er oppført nede.

4.6.1 Ritualer som ikke inneholder paranormale eller magiske elementer

Respondentene mente at får å få beste resultatet på jobbintervju eller skoleopptak osv. var det best å:

- 1) Å tro på seg selv
- 2) Å høre på musikk
- 3) Å konsentrere seg
- 4) Å spise og sove godt
- 5) Å besøke toalettet
- 6) Å ha håret i en konkret stil
- 7) og å se bra ut.

Disse er de vanligste rituelle ting man kan gjøre, og disse ritualene får ikke en person til å lete etter et tegn utenfor, men heller fokusere på seg selv.

4.6.2 Ritualer som inneholder paranormale eller magiske elementer

Den andre gruppen har flere variabler i svarene sine. Det er to typer av overtro her: kollektiv og personlig overtro. De vanligste kollektive svarene var:

A) Kollektiv overtro

- 1) Å ha på seg et visst smykke (en ring, et armbånd, et halskjede)
- 2) Å ha med seg forskjellige steiner eller krystaller
- 3) Å spytte over din (venstre) skulder
- 4) Å be (til avdøde mennesker)
- 5) Å banke tre ganger på tre

B) Personlig overtro

Det også finnes personlige overtro som, for eksempel, å ha med seg en sverdformet paraply.

4.7 Hvilken overtro kjenner estere til? Kjenner de til estisk overtro?

I dette spørsmålet kunne alle nevne noe fordi det var et lukket spørsmål. Det var nesten dobbelt så mange svar (55 svar sammenlignet med det siste spørsmålet)

De mest populære overtro var:

- 1) En svart katt som går over veien (35 svar)

- 2) Å spytte over skulderen (7 svar)
- 3) Å ikke plystre i huset (5 svar)
- 4) Fredag den 13e (5 svar)
- 5) Å ikke gå under en stige (4 svar)

Her kan man se at estere kjenner den felles og spredte internasjonale overtroen.

Følgende svar som jeg plukket ut fra min katalog er nærmest på mitt syn av estisk overtro. Ingen av disse er nevnt i den norske delen. Selvfølgelig, er det vanskelig å finne opprinnelsen til alle disse, men jeg støtter på hva jeg har hørt, min egen erfaring og kunnskap om disse utslag av overtro.

En del av estisk overtro er relatert til brød. Brød har vært viktig for oss i flere århundrer fordi vi har spist det med nesten all mat (Pärn, 2011), derfor har vi mye overtro knyttet til det det.

Overtro om brød som var nevnte flere ganger:

- 1) Brød må være på bordet på riktig måte.
- 2) Brød må ikke skjæres i begge ender samtidig.
- 3) Man må kysse brød når det faller ned.

Brød anses å være vår nasjonalrett eller i det minste en veldig viktig del av den på grunn av at vi har spist dette i ti århundrer (Pärn, 2011). Brød har vært viktig til oss fordi vi har spist det med nesten alle mat, og hvis det ikke en gang var noe brød på bordet å spise, ble en person antatt å være ekstremt fattig (Pärn, 2011). Pärn (2011) også sier at brød hadde overnaturlige krefter ifølge våre forfedre, det ble brukt når man gjorde magiske ritualer og at det finnes mange estiske ordtak som «*Leib on kibe kätte saada, aga magus süüia*». På norsk ville det vært «*Brød er vanskelig å få, men søtt å spise hvis man har det*».

En annen estisk overtro som jeg prøvde å finne mer ut om, men ikke kunne, var: man må ikke tørke bordet med bare hender, ellers mister man alle penger.

Det er vanskelig å trekke grenser mellom et land og et annet og hvilken overtro tilhører til hvilket land. Estland deler mye av sin overtro med slaviske og nordiske land.

4.8 Sammenligning av respondentene

Trenden som kom frem med begge gruppene var at de vet mye om internasjonal overtro, men ikke så mye om sin egen kulturbaserte overtro. Noe som også ble sett, var at estere og nordmenn begge har stort sett nøytrale holdninger til overtroiske mennesker og til overtro generelt. Når man ser på antall av positive holdninger var estere dobbelt så mye aksepterende enn den norske motparten.

4.9 Sammenligning av resultater med tidligere forskning

I min undersøkelse var estere (26,1%) mer overtroiske enn nordmenn (10%). Som den Danske Gallupet (1944) har tidligere funnet ut, var 15% av danskere overtroiske. I 1963 laget Svenska Institutet en undersøkelse hvor 28% av 1350 svenskene var overtroiske, det er 10% mindre enn 10 år før. Epsteins (1996) undersøkelse viser at 63% voksne i USA har minst en lykkebringer (*good luck charm*).

Mine resultater sier at estere er mer like svensker med 26,1% og 28% av folk som var overtroiske. Nordmenn er ganske konservative når det gjelder å innrømme å være overtroisk.

Stuart A. Vyse (2014) sier i sin bok at kvinner og personer som er over 30 år gammel er mer sannsynlig å være overtroiske og skeptiske. I den *estiske delen* er det sant at kvinner er mer overtroiske enn menn, og mesteparten av kvinner som var overtroiske var over 30 år gammel.

I den *norske delen* var det 4 menn sammenlignet med de 3 kvinner som var overtroiske. Overtroiske menn var stort sett yngre, og i den mest populære aldersgruppen 21-30 år. Så her stemmer Vyses data ikke, men undersøkelsen min ble også laget i mindre skala, så det ville vært fint å se resultatene med flere deltakere.

Svensk-Gallups 1953 år undersøkelse viste som de mest populære overtro: den svarte katten som krysser veien, å banke i bordet, knust speil og å gå under stigen. Når jeg spurte om hvilke overtro estere og nordmenn kjenner til, svarte 35 estere og 13 nordmenn også at de vet at når en svart katt går over veien, bringer det uflaks. Å ikke gå under en stige var på den femte plass av de mest kjente overtro hos estere, og på den andre plass hos nordmenn. I mellomtiden trodde 10% av svenskene på den svarte katten som går over veien. Det er klart at å tro på det og vite om det er

to forskjellige ting, men disse undersøkelsene viser begge at den typen av overtro er godt kjent av både skandinavere og estere. De andre kjente overtro i topp 5 samsvarte ikke med hverandre.

Når man nevner lokal overtro, kjenner estere overtroen knyttet til brød, og føler seg forpliktet til å hedre det. Nordmenn derimot nevnte mystiske skapninger som troll, Tor, nøkken og mer omfattende begrepene som åsatro og samisk religion som overtro.

Både estere og nordmenn har noen smykker eller klær som bringer dem flaks i vanskelige situasjoner, eller man banker på bordet for å få flaks. Svarene var ikke veldig forskjellige fra hverandre, men nordmenn nevnte mer sportsrelatert overtro mens estere vendte seg mot forfedre for å be om hjelp.

Både estere og nordmenn er stort sett nøytrale til overtro og overtroiske mennesker. Estere har mer positive holdninger enn nordmenn. Med 16 *positive*, 9 *negative* og 27 *nøytrale* estiske holdninger, mens nordmenn hadde 14 *positive*, 18 *negative* og 22 *nøytrale* holdninger.

5. Diskusjon

Det er mange grunner til å være mindre overtroiske i dag enn før, men jeg skal presentere de tre av dem som jeg synes er mest relevante. Alt dette er mine tanker som jeg tenkte om mens jeg så på folks svar på undersøkelsene mine og generelt mine syn på dette emnet.

Det første er at fremskritt av teknologi og tenkning har endret hvordan mennesker ser på verden. I denne tiden nå kan mange sykdommer kureres ved hjelp av medisin og vitenskap, men for hundre- og tusenvis av år siden var folk veldig redd for sykdom og avlingssvikt. Dette fikk dem til å tro at spesielle ritualer ville hjelpe dem å få makt over situasjonen. Det er helt naturlig å tro på det fordi det er en mestringsmekanisme. Det finnes mange mennesker som tror at det å gjøre de samme ritualene før eksamen nå er irrasjonell, men det gir selvtillit til den som gjør det, og det spiller ingen rolle om du er overtroisk eller ikke, vi er i hovedsak like.

Det andre grunn for at mange er mindre overtroiske i dag er avvisning av generell religion. Selvfølgelig forsvinner religion ikke, men noen har hatt dårlig erfaring med religion eller religiøse mennesker. Noen ganger er det til og med støtende å bli kalt religiøs. Det sies at Estland er det mest ateistiske landet i verden, jeg vet ikke om dette stemmer fordi som andre ting i livet, er religion i konstant endring. Selv om estere kanskje ikke er like religiøse som andre mennesker, har vi fortsatt en sterk følelse av tro på *noe*. Noen ytre krefter som beskytter oss mot kriser. Som nordmenn, verdsetter estere naturen og dens kraft, den gir oss indre kraft og lindrer belastning. Slik sett tror jeg ikke at overtro skal forsvinne, det skal alltid være mennesker som praktiserer denne troen.

Den tredje årsaken er vilje til å tenke *logisk*. Ettersom litteraturens trender svinger over tid mellom logiske og romantiske forestillinger, er det det samme med tro. Å være litt irrasjonell betyr ikke at man er syk i hodet, men at man ikke er styrt av samfunnets regler like mye.

Selv om jeg tror at det er mange mennesker som er overtroiske, var det vanskelig å finne folk som passet inn i den kategorien. Det var lettere med estere fordi det var mange, men færre nordmenn ville innrømme at de var overtroiske. Hvis dette skyldes den negative konnotasjonen av ordene «overtro» og «ebausk» så viser dette at de historiske virkninger er årsaken til det moderne samfunnets syn på det. Folk tror også at overtro er knyttet til falsk medisin og andre myter som er usanne og skadelige, men det er ikke det jeg forsker på. Så derfor vil jeg ikke kategorisere resultatene mine for å bli sett på som den absolutte sannheten om det norske samfunnets overtroiske synspunkter, men dette kan være et forskningsområde for en masteroppgave om hvorfor det oppstår slik.

Når det gjelder mine forskningsspørsmål, kunne jeg vært mer presis med frasering. «*Har du lykkebringende ritualer? Hvilke? (For eksempel: bruker du spesielle klær for å oppnå bedre resultat ved skole opptak eller i løpet av et jobbintervju osv?)*» Først og fremst fikk jeg mer trivielle svar på spørsmålet mitt, dette betyr at folk tok utgangspunkt i eksemplene mine. Jeg fikk flere svar om å ha fine klær og ser bra ut i stedet for eksempler på forskjellige overtro jeg lette etter. Samtidig, hvis jeg ikke ga eksempler på situasjoner der folk vanligvis trenger mer flaks i, så ville svarene ha vært utflytende. Jeg løste situasjonen ved å kategorisere svarene i to *ikke-magiske* og *magiske* grupper.

«*Hvilken overtro kjenner du til? Kjenner du til norsk/estisk overtro?*» Jeg synes jeg burde hatt disse spørsmålene separat. Jeg fikk ikke for mange svar om norsk eller estisk overtro, men så mye som det var, sorterte jeg dem ved å se på hver persons svar. Noen personer i spørreskjemaene mine ga meg også tilbakemelding om at det ikke finnes noe som heter «norsk overtro». Jeg har ikke forsket dypt i dette emnet, men jeg er sikker på at dette ikke er helt sant. Et annet problem var at folk ikke likte å gi lange svar på spørsmålene mine, men det ble kompensert av mange overtro fra forskjellige kulturer som ble nevnt.

Selv om emnet er interessant, var det umulig å finne veldig mye vitenskapelig data fra dette århundret, så det var litt vanskelig å sammenligne det med funnene mine nå, men jeg gjorde mitt beste.

Fra et nytt perspektiv hadde det vært tankevekkende å se hvordan utbruddet av koronaviruset og krigen i Ukraina har påvirket overtroen i dag siden trendene i samfunnet også endrer ideene om overtro. Dette kan være en potensiell forskning i mitt masteroppgave.

6. Konklusjon

Målet med denne bacheloroppgaven var å forske holdninger folk har angående begrepet *overtro* samt hvilke ritualer mennesker har for å få flaks i forskjellige stressende situasjoner.

Forskningsspørsmålene mine var følgende:

- 1) Er estere mer overtroiske enn nordmenn? Eller er det omvendte?
- 2) Hva slags overtro har folk angående flaks?
- 3) Hvilke holdninger har estere og nordmenn til overtro og til de overtroiske?
- 3) I hvilken grad er resultatene mine lignende til forskning gjort i Danmark, Sverige og USA?

For det første er det viktig å vite hvilken definisjon jeg bruker i oppgaven min. Jeg bruker den mest nøytrale definisjonen fra «The Britannica Dictionary», der det defineres som følger: «*Superstition: a belief or way of behaving that is based on fear of the unknown and faith in magic or luck: a belief that certain events or things will bring good or bad luck.*»

For å samle inn informasjonen for oppgaven min, laget jeg et spørreskjema. Det var spørsmål om respondentenes bakgrunn, og de viktigste spørsmålene var:

- 1) Er du overtroisk?
- 2) Har du lykkebringende ritualer? Hvilke? (For eksempel: bruker du spesielle klær for å oppnå bedre resultat ved skoleopptak eller i løpet av et jobbintervju osv?)
- 3) Hvilken overtro kjenner du til? Kjenner du til estisk/norsk overtro?
- 4) Hva er dine holdninger til overtro og til overtroiske?

Svarene ble analysert kvalitativt. Min hypotese, som var at estere er mer overtroiske enn nordmenn, stemte med 26,1% sammenlignet med 10% nordmenn som er overtroiske.

I 1944 fant Dansk Gallup Institut ut i en av sine undersøkelser at 15% av danske informanter i deres undersøkelse mente at de var overtroisk. 1963 gjorde Svensk-Gallup en undersøkelse hvor de oppdaget at 38% av svenskene brukte overtro.

Den amerikanske forskeren Stuart A. Vyse (2014) nevner at kvinner og personer som er over 30 år gammel er mer sannsynlig å være overtroiske og skeptiske. I den *estiske delen* stemte det at kvinner er mer overtroiske enn menn, og mesteparten av kvinner som var overtroiske var gjennomsnittlig 30 år gammel og eldre. I den norske delen var menn stort sett yngre, i aldersgruppen 21-30 år.

Folk har to typer av ritualer angående flaks i forskjellige stressende situasjoner som i jobbintervjuer, skoleopptak osv. Svarene ble kategorisert i: 1) Ritualer som *ikke* inneholder paranormale eller magiske elementer 2) Ritualer som inneholder paranormale eller magiske elementer som kan kategoriseres som overtro. I den første gruppen hadde estere og nordmenn nesten de samme svarene (*å ha på seg fine klær, å konsentrere seg, å sove godt* osv.), men i den andre gruppen, pleide nordmenn å nevne mer sportsrelatert overtro, for eksempel å sparke tre ganger i hver av stolpene i målet før kamp startet og estere sa at de ber om hjelp fra forfedre.

Estiske og norske informanter kjenner til andre typer av overtro. Spredt internasjonal overtro som svart katt som går over veien bringer uflaks, var det mest kjente, men også å spytte over skulderen, ikke gå under en stige og knust speil var noen av de mest populære overtro.

En del av estisk spesifikk overtro er relatert til brød. For eksempel at brød ikke må legges opp ned på bordet eller brød ikke må skjæres samtidig i begge ender.

Nordmenn nevnte mystiske skapninger som overtro. For eksempel Tor og Odin fra sagaene og Troll. I tillegg kategoriserte nordmenn åsatro og samisk tro som overtro.

De estiske informantene hadde for det meste nøytrale og positive holdninger til overtro, mens de norske informantene hadde for det meste nøytrale og negative holdninger til overtro.

Når det gjelder overtro, er den et fenomen som er veldig interessant å kulturelt forske på fordi den er veldig gammel og finnes i alle land, og som Vyse (2019) har sagt, er det sannsynlig at det alltid skal være med oss i framtiden også.

Litteraturliste

Aker, H. og Winje, G. (2013) «Moderne åsatru» Tilgjengelig i: https://snl.no/moderne_%C3%A5satru.

Lest: 15.05.2022

Alver, B. (2009) «Folketro». Tilgjengelig i: <https://snl.no/folketro>. Lest: 18.05.2022

Beilmann, M. (2020) «Küsitlusuuringud» Tilgjengelig i:

<https://sisu.ut.ee/samm/k%C3%BCsitlusuuringud> Lest: 21.05.2022

Clifford, G.C. (2021) «Heron Symbolism & Meaning (+Totem, Spirit & Omens)», *World Birds: Joy of Nature*. Tilgjengelig i: <https://worldbirds.com/heron-symbolism/>. Lest: 13.05.2022

Dagnall, N. og Drinkwater, K. (2018) «The science of superstition – and why people believe in the unbelievable». Tilgjengelig i: <https://www.mmu.ac.uk/news-and-events/news/story/8081/>. Lest:

18.05.2022

Dansk Gallup Institut (1944) «Gallup undersøgelse»

Epstein, S. (1996) «Implications of cognitive-experimental self-theory for personality and developmental psychology» Lest: 7.05.2022

Gaski, H. (2013) «Samisk religion». Tilgjengelig i: https://snl.no/samisk_religion. Lest: 15.05.2022

Grønmo, S. (2009) «Kvalitativ metode». Tilgjengelig i: https://snl.no/kvalitativ_metode. Lest: 18.05.2022

Nordbø, B. (2019) «Den eldre Edda». Tilgjengelig i: https://snl.no/Den_eldre_Edda. Lest: 13.05.2022

Pärn, E. (2011) «Rukkileib - eestlaste põhitõit». Tilgjengelig i:

<https://leivaliit.ee/wp-content/uploads/2011/11/1191490688.pdf>. Lest: 20.05.2022

Piø, I. (1973) «Den lille overtro: håndbog om hverdagens magi». Dpolitikens Forlag. Lest: 17.04.2022

Stephenson, B. (2015) «*Ritual: A Very Short Introduction.*» Oxford University Press. Lest: 5.04.2022

Stovner, I.L. (2009) «Nisse». Tilgjengelig i: <https://snl.no/nisse>. Lest: 13.05.2022

Vyse, S.A. (2014) «*The Psychology of Superstition.* Oxford University Press. Lest: 12.02.2022

Vyse, S.A. (2019) «*Superstition: A Very Short Introduction*» Oxford University Press. Lest: 26.03.2022

Walter, E. (2007) «*Cambridge Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary*».

Tilgjengelig i: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/superstition>.

Wells, H.G. (1897) «*Invisible Man*». Tilgjengelig i:

<https://i.pinimg.com/736x/6e/1f/81/6e1f818d56f6aae7a7278dcf6a3a5319.jpg>

The Britannica Dictionary «Superstition» Tilgjengelig i: [Superstition Definition & Meaning | Britannica Dictionary](#)

Wisemann, R. og Watt (2004) «Measuring Superstitious Belief: Why Lucky Charms Matter» Tilgjengelig i: [Measuring superstitious belief: Why lucky charms matter \(researchgate.net\)](#)

Resümee

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Skandinavistika osakond Norra keel ja kirjandus

Bakalaureusetöö: *Oled sa ebausklik? Ei, ma mõtlen loogiliselt.*

Autor: Camilla Sandra Paas

Juhendajad: prof. Daniel Sävborg ja Antonina Kostina, MA

Tartu 2022

Kui mõelda sõnale *ebausk*, võib tulla erinevaid assotsiatsioone. Mõne inimese jaoks on see midagi müstilist ja põnevat, kuid teiste jaoks võib see endast kujutada arulagedust. Igal juhul on kultuurilisest võtmest ebausku fenomeni tarvilik uurida. Käesoleva töö eesmärgiks on uurida eestlaste ja norralaste rituaale ning hoiakuid seoses ebauskudega. Tulemuste saamiseks on koostatud nii eesti- kui ka norrakeelne anonüümne küsitlus, millele on kokku vastanud 139 inimest.

Kõigepealt on teooriaosas kirjeldatud sõna *ebausk* ajalugu, etümoloogiat ning on välja toodud erinevates keeltes definitsioonid. Lisaks on mainitud millised omadused on ühel ebausklikul inimesel ja milliseid positiivseid ning negatiivseid tulemusi ebausk endaga kaasa võib tuua. Meetodiosas on kirjeldatud kuidas informatsiooni saadi. Nagu on eelnevalt mainitud, tegin seda küsimustiku vormis. Küsitlusse oli määratud kokku 8 küsimust, millest esimene pool keskendus vastaja taustale ning teine vastaja rituaalidele ning hoiakutele. Üks tähtsamatest küsimustest oli «*Kas sa oled ebausklik?*» Viimases osas on saadud vastuseid järgnevatele küsimustele:

- 1) Millised on sinu rituaalid, et tagada endale erinevates olukordades õnne?
- 2) Milliseid ebauske sa tead? Kas sa tunned eesti/norra ebauske?
- 3) Millised on sinu hoiakud ebauskude ja ebauslike suhtes?
- 4) Kuivõrd on minu tulemused sarnased Taanis, Rootsis ja Ameerikas tehtud uuringutega?

Analüüsisosas keskendusin peamiselt eesti ja norra (ja ülemaailmsete) ebauskude kategoriseerimisele, hoiakute liigitamisele ja oma tulemuste varasemate uuringutega võrdlemisele. Selleks kasutasin kvalitatiivset meetodit. Bakalaureusetöös on ka välja toodud küsitluste statistilised andmed.

Mina, Camilla Sandra Paas, olen koostanud töö iseseisvalt.

Töö koostamisel kasutatud kõikidele teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele on viidatud.

Camilla Sandra Paas

23.05.2022

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Camilla Sandra Paas,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

ER DU OVERTROISK? NEI, JEG TENKER LOGISK.

mille juhendajad on Daniel Sävborg, PhD, ja Antonina Kostina, MA,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Camilla Sandra Paas

23.05.2022